

Holzbachová, Ivana

[Parusníková, Zuzana. Rozum - kritika - otevřenost: živý odkaz filosofie K.R. Poppera]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická. 2008, vol. 57, iss. B55, pp. 117-119

ISBN 978-80-210-4685-6

ISSN 0231-7664

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107361>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

života a smrti. Jestliže se to nestane – a to považuje autor ze velice dobře možné – ukazuje Beck potenciální hroznivé následky použití těchto objevů v praxi. Na podobně žhavém, ale více vnímaném problému ekologie pak dokazuje, že teprve rozmělněním tohoto problému do mnoha problémů dílčích situací (např. nejen techniky, zbožní výroby, ale i životního stylu) bude možné vytvářet alternativy existující situace a uvědomit si pluralitu možností, které se tak nabízejí k diskusi a vyjednávání.

Poslední – osmá kapitola – se jmenuje „Umění pochybnosti“ a vyjadřuje zřejmě Beckovo přání týkající se sociologie, ale hlavně celé společnosti. Umění pochybovat by mělo být základem pro možnost přežití společnosti v nových podmínkách. Pro sociologii z toho plyne požadavek kritičnosti sociologie.

V závěrečném rozhovoru překladatel knihy Břetislav Horyna vede svými otázkami Ulricha Becka k tomu, aby shrnul základní pojmy své knihy a možná je trochu zjednodušil a učinil srozumitelnějšími na příkladu některých současných politických problémů.

Beckova kniha jako by se rozpadala na dvě části. Až do třetí kapitoly včetně podává výklad toho, co se se současnou společností děje. V následujících pak nacházíme otevřené hledání řešení, otevřené i v tom smyslu, že nemá konec. Beck sice nastiňuje to řešení, které by si přál, na druhé straně si však uvědomuje jeho obtížnou uskutečnitelnost, utopičnost. Snad i proto zejména závěrečnými kapitolami silně prolínají emocionální prvky a prvky osobního vyznání. Právě druhá část knihy je však také ta, která nejvíce vybízí k zamyšlení a k diskusi. A to k diskusi nejenom nad stránkami Beckova díla, ale především nad skutečností a budoucností, která nám možná hrozí.

Ivana Holzbachová

Zuzana Parusniková: *Rozum, kritika, otevřenost – živý odkaz filozofie K. R. Poppera*, Praha: Filosofia 2007, 336 s.

Karl Popper patří k velkým filozofům, kteří podstatným způsobem ovlivnili filozofii 20. století a ovlivňují ji dodnes. Je proto dobře, že se v české filozofické literatuře konečně objevila monografie věnovaná právě jemu.

Kniha Zuzany Parusnikové má kromě Úvodu pět částí dělených dále do menších podkapitol: Logický problém indukce: iluze racionálního zdůvodnění, Praktický problém indukce: falzifikace a vývoj vědy, Psychologický problém indukce: Popperova evoluční alternativa, *Ratio negativa*: výzva postmodernismu a konečně Dovětek: jednota metody empirických a společenských věd.

V Úvodu líčí Parusniková cíl knihy. Je jím polemika proti těm, kdo v Popperovi vidí jen jakousi odchylku, variantu uvnitř novopozitivismu. Parusniková chce ukázat Poppera jako toho, kdo způsobil paradigmatickou revoluci v metodologii, epistemologii i v pojetí rozumu, která spočívá v zavedení imperativu falzifikace. „Touto koncepcí negativního rozumu se Popper staví proti celé linii tradičního racionalismu, který podle jeho slov očekával od rozumu příliš mnoho, a proto se dostával do slepých uliček apriorismu, dogmatismu či metafyziky.“ (s. 13)

První část knihy nese název Logický problém indukce: iluze racionálního zdůvodnění. Parusniková líčí podstatu Popperovy kritiky pozitivismu Vídeňského kruhu, tj. jeho snahu oprostít se od indukce a justifikace. Popper ukazuje nezdůvodnitelnost indukce a zároveň hledá a nalézá nový princip demarkace vědy – princip falzifikace. Ten se u něj spojuje s dalšími základními změnami v metodologii poznání. Výroky, které jsou podrobovány testu, jsou u něj výroky, které považujeme za pravdivé jen na základě našeho rozhodnutí, a nikoli na základě zdůvodnění, a proto jim můžeme přiznat jen hypotetickou platnost. Nejistota našeho poznání je tedy podle Poppera jeho konstitutivním rysem. Na tom nemění nic ani to, že některé teorie projdou testem falzifikace. Takové teorie nejsou chápány jako spolehlivější. Jsou koroborovány, což znamená, že obstály v testu, ale nevyhovívají to nic o tom, jak si povedou v budoucnosti. To ukazuje na změnu pojetí rozumu v poznání. Popper připisuje rozumu pouze roli při navrhování nových teorií a pak negativní úlohu při jejich testování. Rozum však nemá schopnost legitimovat naše poznání, nemůže nám přinést jistotu. Tato jeho neschopnost však přispívá k tomu, že se poznání stává dynamičtější.

Zatímco první část knihy Z. Parusnikové ukazuje Poppera v době, která se v jeho díle vztahuje zejména k *Logice vědeckého zkoumání*, další její díl (Praktický problém indukce: falzifikace

a praxe vědy) ji posunuje časově dál a ukazuje další vývoj Popperových úvah. Od šedesátých let Popper postupuje k obecnějším epistemologickým úvahám a k problematice logiky objevu. K tomu přispěla i diskuse, které se mj. účastnili I. Lakatos a T. S. Kuhn. Tuto diskusi Parusniková čtenáři zprostředkuje a kriticky ji rozebírá, v souvislosti s Kuhnem dokonce na případu z dějin vědy, jímž byl osud Ignaze Semmelweise. Ve sporu o vědecké novátorství v epistemologických postupech pak připisuje vítězství Popperovi. Tvrdí, „že i přes své univerzální nároky je Popperova filozofie radikálnějším vyzyvatelem klasických koncepcí racionality než filozofie Kuhnova. Ten totiž klasický justifikační koncept rozumu nikdy neopustil, ale přenesl ho pouze do lokálního kontextu, který je vymezen normami a hodnotami vládnoucího paradigmatu“ (s. 152).

Následuje část nazvaná Psychologický problém indukce: Popperova evoluční alternativa. Parusniková v ní popisuje, jak se Popper pokouší řešit otázky, které nastolili už Hume a Kant. Chronologicky patří do období závěrečného Popperova působení na Londýnské ekonomické škole a doby, kdy odešel na odpočinek. V této se oslabuje původní radikalismus falzifikace a Parusniková ji proto považuje za méně originální a provokativní než jeho rané práce. Popper si klade za úkol odstranit rozpor, který vzniká mezi zdrojem vědy ve zkušenosti a její snahou zkušenost překročit. Přitom přejímá – v modifikované podobě – Kantův kopernikánský obrat. Ani ten však nepřipouští v plné míře: snaží se vyhnout omezení, která plynou z Kantova apriorismu, a odvodit tendenci překračovat zkušenost z biologie člověka a jeho instinktivní výbavy, které v průběhu vývoje podléhají pomalým změnám. Toto řešení Parusnikovou neuspokojuje a ukazuje, že je částečně nedomyšlené a plynou z něj další problémy. Jde jí o to, že Popper sice inspiroval vědeckou diskusi o evoluční biologii, ale sám se vzdálil od původního filozofického záměru, „který obsahoval nesmírný inspirativní potenciál díky nové nefundační definici rozumu“ (s. 186). V této souvislosti kritizuje Parusniková i slabiny v Popperově pojetí světa 3. Na druhé straně však zdůrazňuje, že Popper zdybamizoval pojetí vývoje poznání zejména v těch fázích, které zdůrazňují hypotetičnost všeho zkoumání a eliminaci chyb. V těchto pasážích knihy Parusniková naráží mj. na otázku srovnání Popperova a Hegelova pojetí srovnání. Vidí v nich více podobností než by byl Popper schopen připustit.

Připomeneme-li si Popperovy polemiky s Kuhnem a Feyerabendem, mohli bychom Poppera chápat jako odpůrce postmodernismu. Parusniková však v kapitole *Ratio negativa*: výzva postmodernismu ukazuje, že vztah mezi postmodernismem a Popperem je daleko komplikovanější. Za nejinspirativnější část Popperova díla považuje jeho negativní vymezení pravomocí rozumu a odmítnutí jeho fundačního modelu. Postmodernismus odmítá fundační model také. Aby Parusniková mohla přesněji charakterizovat vztahy mezi Popperem a postmodernismem, rozlišuje dva hlavní proudy postmodernismu: První proud (Lyotard, Rorty, Foucault, Kuhn) považuje logocentrismus především za symptom moderní doby, druhý poststrukturalistický (Derrida) tvrdí, že dominuje celým myšlenkovým dějinám Západu. První typ postmodernismu se dostává do protikladu s Popperovým pojetím: Popper trvá na univerzální autoritě rozumu, kterou postmodernismus ruší, ale upírá rozumu jeho ustavující funkci, kterou tento typ postmodernismu ponechává, alespoň pro omezené úseky místa a času. S Derridovým pojetím spojuje Poppera radikální odmítnutí myšlenky fundace. Popper to však dělá s cílem, který je cíli poststrukturalismu zcela protikladný. Parusniková to vyjadřuje tvrzením, že „Popper se jeví jako filozof, který zformuloval nové *nefundační pojetí rozumu*, ve kterém rozum může odolat postmoderním útokům“ (s. 254). Osvobození rozumu od fundační funkce naopak podporuje jeho tvůrčí schopnosti a stimuluje dynamiku růstu vědění. Popper zůstává na stanovisku, že rozum je ústřední hodnotou naší civilizace, která nesmí být opuštěna, zakládá však své stanovisko – jak ukazuje správně Parusniková – na dobově podmíněné víře ve spojení kritického rozumu a morálně přijatelného stavu společnosti.

Závěrečnou část knihy Parusnikové tvoří Dovětek: jednota metody empirických a společenských věd. Poukazuje na jedné straně na dobovou podmíněnost hlavních děl, v nichž se Popper společností zabýval: *Bída historicismu* a *Otevřená společnost a její nepřítelé* vznikaly v podstatě v souvislosti s druhou světovou válkou. Na druhé straně předpokládá vzájemnou provázanost jeho úvah o společnosti a vědě. Kritická metoda aplikovaná na společnost vychází z jeho logického imperativu falzifikace ve vědě, ale aplikace logických principů na půdu společnosti vedla k tomu, že svůj vzorec poznání metodou pokusu a omylu rozšířil na další oblasti skutečnosti, včetně biologického vývoje.

V souvislosti s problematikou Popperových názorů na společnost se Parusniková zabývá sporem o pozitivismus v německé sociologii (s Adornem) a zde také opět naráží na Popperův negativní vztah k Hegelově dialektice, který charakterizuje jako „překvapivě povrchní a zkreslující“ (s. 293). Na závěr se autorka zmiňuje o Popperově hodnocení demokratické společnosti a poukazuje na to, že její permanentní ohrožení pramení ze samotné lidské přirozenosti – snahy prokázat platnost našich představ a očekávání.

Knihy Parusnikové je první monografií, která se Popperem zabývá komplexně nebo téměř komplexně. Parusniková využila široké dokumentace, sekundární literatury i možnosti seznámit se s Popperem osobně a výsledkem je velmi cenná kniha, která zaplňuje mezeru v našem poznání významné filozofické osobnosti 20. století. Je třeba pozitivně ocenit, že Parusniková nezůstává jen u výkladu Popperových názorů, ale také je kriticky rozebírá. Je ovšem škoda, že Popperovy práce týkající se společnosti zůstaly na okraji jejího zájmu a dostaly se jen do Dovětku, a to tím spíše, že ona sama filozofovi vytýká, že své metodologické úvahy nespojoval s problematikou společenskou. Dá se totiž plně souhlasit s jejím názorem, že – ať už si to Popper uvědomoval, nebo ne – jeho úvahy o vědě byly spojeny s jeho názory na společnost. Přitom nešlo o spojení jednostranné, nýbrž vzájemné, což – bohužel – Parusniková dokumentuje jen v Dovětku. Tato výtka ovšem nic nemění na celkovém velkém přínosu, kterou pro českou filozofickou literaturu kniha Zuzany Parusnikové znamená.

Ivana Holzbachová

